

Međugeneracijski odnosi u literaturi

Vesna BILIĆ

Sažetak

Međugeneracijski sukob, obrađen u mnogobrojnim pedagoškim i psihološkim studijama, očaravajuće je opisan i dokumentiran i u književnim djelima. Iznenadujuće je koliko se znanstvena istraživanja i literarne obrade te teme podudaraju, a u nekim dijelovima i nadopunjuju. Posebno je značajan prinos književnosti u prikazu emocija, znanstveno rjeđe i teže istraživanog fenomena.

U ovom radu prikazuju se osjećaji i problemi koji prate mlade ljude na putu do odraslosti — u fazi opozicije, afirmacije, socijalne inercije, ali i postadolescencije, i ilustriraju se odlomcima iz književnih djela.

Prikazuju se, također i proživljavanja i problemi njihovih roditelja, kao i razlozi njihovih međusobnih neslaganja i sukoba. Najčešće nesporazumi izbijaju oko različitog shvaćanja osnovnih potreba mladih: za slobodom, moći, ljubavi i zabavom. Diskretno se provlače upute za ublažavanje sukoba i bolje razumijevanje međusobne situacije.

Bez obzira jesu li motivirani emocionalnim, socijalnim, biološkim, moralnim, intelektualnim ili filozofskim odrednicama, međugeneracijski sukobi su vječni i prijeko potrebni, kao pročišćenje kroz koje se mora proći da bi se spoznalo nebo. Kad nije u pitanju patologija i kad se ne prekine dijalog ti se sukobi mogu iskoristiti za obostrani rast i razvoj. I roditelji i djeca jedni drugima mogu puno dati i jedni od drugih puno naučiti, te tako obogatiti svoj život ravnopravnim ljudskim odnosom i razmjenom podrške, iskrenog shvaćanja i ljubavi.

Lako je zamisliti mlade roditelje, majku ili oca, koji na rukama drže svoje novorođenče i osjećaju rađanje i rast ljubavi — začetke snažne zadivljujuće veze s tim malim stvorenjem, nad kojim bdiju i za koje žive.

Teže je zamisliti borbu koju će to dijete voditi u mladenaštvu da preki- ne upravo tu vezu koja se čini neuništiva i blagoslovljena tijekom ranog djetinjstva. Roditelji teško mogu prihvatiti misao da će njihov odnos u budućnosti, najvjerojatnije biti zasjenjen nerazumijevanjem pa i narušen svađama. Skloniji su vjerovati da to kod njih neće biti slučaj.

Međutim, i život i literatura potvrđuju da ta borba malo koga mimoila- zi, da može biti iscrpljujuća i teška i za djecu i za roditelje, bez obzira na ljubav koju međusobno osjećaju, na znanje koje o tome posjeduju, dobre namjere i sklonosti snošljivosti.

U tom suodnosu malo je jednostavnog pa stoga i puno intrigantnog za literarnu obradu. A u literaturu je sve dolazilo iz života i opet se u život vraćalo. Tako je i međugeneracijski sukob, istina, obrađen u mnogobroj- nim pedagoškim i psihološkim studijama, fascinantno opisan i dokumenti-

ran i u književnosti. Iznenadujuće je zapravo koliko se znanstvena istraživanja i literarne obrade te teme podudaraju, u nekim dijelovima nadopunjuju, čini se da je posebno značajan prinos literature u prikazu emocija, znanstveno rjeđe i teže istraživana fenomena.

Opreka starost–mladost prisutna je u svim razdobljima života: u predmladenaštvu se začinje, u mladenaštvu dostiže kulminaciju, a o izlasku iz tog razdoblja ovisi cjelovit budući odnos suprotstavljenih strana.

Pisci su u prvom redu zaokupljeni velikom tajnom puberteta: nagle tjelesne promjene koje utječu i na psihi, buđenje osjetilnosti, erupcija radoznalosti, nedokučivost stvarnosti, gubitak djetinjeg spokoja i ne prepoznavanje sebe, a izvrsno se može ilustrirati Ujevićevim stihovima:

*Ko sam i što sam, što ću, koga volim,
što tražim, kuda idem, za čim lutam?
Uzalud nebo za odgovor molim,
uplašen sobom svoje suze gutam;
tajanstvo stvari i života zebe,
ne poznam ništa, a najmanje sebe.*

Tajanstva I¹

Djeca su zaokupljena pitanjem »Tko sam ja?«. To pitanje postavljaju sebi svi: i oni dobri, poslušni i roditeljima odani, poput Hesseovog junaka Sinclera iz romana *Demian* ili Fransy iz romana B. Smith *Jedno drvo raste u Brooklynu* i oni osebujni poput Joycovog Stephana iz romana *Mladost umjetnika*.

Problem identiteta u središtu je pozornosti. Potreba da se odgovori na pitanje: tko sam, kakve su mi mogućnosti, koji su mi ciljevi, kakvi putovi do njih, kakav odnos prema drugima, iznimno je snažna a traženje odgovora neočekivano, izlaz prijeko potreban i prisutna začuđenost: što se zapravo sa mnom dogodilo i kakav je to proces koji teče?

Taj snažni osjećaj Janko Polić Kamov u noveli *Sloboda* izražava ovako: *Sve u meni traži izlaz, hoće izraz i nalazi ga. Planem brzo, nenadano mah-nito; ako se rječkam, ako pijem, ako ljubim, ako pjevam. Jedna me čaša opije, jedan me pogled zaludi, jedna me fraza zanese. Sve je brzina, moment i nagon. Sav je ovaj dvogodišnji život moment: duševnost bez procesa, osjećanje bez analize. Moja je ćud — opozicija; logika — nedisciplina; filozofija — prevrat. Pubertet.*²

Sva ta zbivanja, ma kako se buntovno i bučno činila, obojena su strahom. Strah je latentno prisutan — i zbog toga što se zbiva, ali i zbog onog što može biti, što mladog čovjeka očekuje.

W. H. Hudson kaže: *Navršio sam petnaest godina! Bio je to u istinu najznačajniji dan u mom životu jer sam te večeri počeo razmišljati o sebi,*

1 Ujević, T., *Nostalgija svjetlosti*, Arion — Matica hrvatska, Zagreb, 1979.

2 Polić Kamov, J., *Sloboda*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska i Zora, Zagreb, 1968.

*a te su misli bile čudne i nevesele — što sam, zašto postojim, što želim, što mi je sudbina namijenila... To je bilo prvi put da sam se to pitao i plašio sam se.*³

I H. Hesse ističe strah kao najvažniju popratnu emociju tog razvojnog razdoblja, a posebno strah od sebe samoga, strah od novoga, čak i od ljubavi, iako je istodobno prisutna žarka čežnja za njom.

Mladi ljudi koji se navikavaju na svoju fizičku i unutarnju promjenu, koju obilježava s jedne strane strast i mladenačka žestina, kojom teško vladaju, što Hesse opisuje kao »pranagon«, a s druge strane strah, naravno da se osjećaju zbunjeno i sukobljeno unutar sebe. Kako nisu u miru sami sa sobom, ne mogu to ponuditi ni svojoj okolini, posebno ni onoj najbližoj — roditeljima.

I roditelji su šokirani promjenom, ma kako se intelektualno pripremali za nju, teško je prihvaćaju. No, i literatura i znanost kao da se manje bave roditeljima, sve je usmjereno na djecu. A roditelji su u to doba također u ozbiljno kriznom razdoblju što nije manje bitno i pogrešno je ostavljati to postrance.

Naime, i roditelji su istodobno suočeni s krizom svog identiteta, zbog toga što je mladost prošla, a starosti se žuri i nameće im se mučno preispitivanje: jesu li ostvarili životne ciljeve, gdje su pogriješili; vrijeme leti, a perspektiva nije najsvjetlija (opterećena često predrasudom da je starost grozna, a u biti svako životno razdoblje može imati ljepotu ako je sami vidimo ili pronađemo za sebe i u sebi). Posebno ako je sve bilo podređeno podizanju djece, a postaje jasno da ona izmiču, odlaze, javlja se strah od praznog prostora i odvajanja od stare strukture i gradnje nove, potreba odbacivanja starih obrazaca življenja, traženje novih uvida i odgovora za sebe, ali i za djecu.

Slutnju i tugu velikog rastanka majka djevojčice Fransy, iz romana *Jedno drvo raste u Brooklynu* izražava ovako: *Ali kad stekne obrazovanje, udaljit će se od mene. Ustvari ona se već sad udaljava... Osjećam kako mi već sad izmiče. Ona mene ne shvaća i vjeruje da ja nju ne razumijem.*⁴

Nažalost, pojedinačne krize roditelja potencirane su često i njihovim nezadovoljavajućim međusobnim odnosom, i strahom kakav će on ubuduće biti, pogotovu kad više zajedno ne budu potrebni djeci.

Već samo jedan dio čimbenika koje smo naveli (navođenje svih nije moguće ne samo zbog prostora, nego i zbog složenosti ljudske prirode iz koje proistječu) upućuju na to da roditeljska kriza može biti snažna i strašna, možda jedna od težih u životu, jer je uzrokovana lomovima najemotivnijih veza.

3 Cogner, J., *Mladenaštvo — život pod pritiskom*, Globus, Zagreb, 1986.

4 Smith, B., *Jedno drvo raste u Brooklynu*, Rad, Beograd, 1954.

Znači, preispitivanje identiteta, također prihvaćanje svojih fizičkih i psihičkih promjena, briga o uspostavljanju novih relacija među samim roditeljima i prema djeci pojedinačno, rađa nesigurnost kao i svako drugo traženje. Da i ne govorimo koliko težinu i odgovornost nose roditelji koji se sami, iz bilo kojih razloga, brinu o djeci.

Strah je i kod roditelja u tom razdoblju najsnažnija popratna emocija, najčešće stvorena kao reakcija na nemogućnost kontrole situacije. Roditeljski strah je dvostruk: njihov osobni, svjesni i nesvjesni, ali i strah za njihovu djecu. Znaju da ih moraju pustiti u život, to je neminovnost i nužnost, a boje se kako će se u njemu snaći, boje se onoga što ih očekuje.

Evo opet ilustrativnog citata iz već spomenutog romana B. Smith: *Došlo je najzad vrijeme, mislila je ona (majka), kad ne možeš više spriječiti patnju svojoj djeci. Kad u kući nisi imala dovoljno hrane, pravila si se da nisi gladna da bi za njih ostalo više. U hladnoj zimskoj noći ustajala si pokrivala ih svojim pokrivačem da im ne bude hladno. Bila si u stanju ubiti svakoga tko ih je pokušao povrijediti — dala sam zbilja sve od sebe da ubijem onog čovjeka na stepenicama. Čuvaš ih cijelog života, dala bi i svoj život da ih poštediš patnje i onda, jednog lijepog dana, dijete ti izide i u svojoj bezazlenosti nastrada.*

Dobar primjer složenih osjećaja i iskrenog opterećenja. Većina roditelja pokušava djeci dati najviše što može i što zna, stoga ne iznenađuje što su nesretni kad se u očima njihove djece sve čini premalo, nedovoljno i bezvrijedno pa rezultira i roditeljskim nezadovoljstvom koje se onda opet kao i strah projecira na djecu. I tako u krug. Zamislite toliku koncentraciju strahova, osobnih nesigurnosti i nezadovoljstva, najčešće u malom prostoru stana, koliki je samo to potencijal za izbijanje nesuglasica i sukoba. Iz takvih psihičkih stanja koja se odvijaju u jednim i drugima, rađaju se obrane: bunt ili povlačenje i obvezna uvredljivost, manifestni oblik unutarnje ranjivosti. Povodi sukobima su najčešće vrlo beznačajni, a izvorišta su osim navedenog i u jazu između poznatog i nepoznatog te balansiraju između proturječnoga.

Faza opozicije. Prva faza koja se uočava u socijalnom ponašanju predadolescenta. Najjednostavnije ju je okarakterizirati kao nesređenu, u kojoj se javlja snažan otpor svakoj prisili i svemu zadanome. Predadolescenti ne vjeruju riječima odraslih, pokušavaju sve gledati drukčije, sve podvrgavaju kritici a sve što im se kaže doživljavaju kao napadaj na sebe.

Evo citata iz novele *Sloboda* Janka Polića Kamova: *Zlovoljno se okrenuh i pomislih: Zašto mi on (otac) uopće govori kad je sve što kaže reakcija na moju narav, ideale i nagnuća, a moja ćud je opozicija svih njegovih savjetonazora i želja.*⁵

5 Polić Kamov, J., *nav. dj.*

Ta faza opozicije iznimno je dobro prikazana i u romanu I. S. Turgenjeva *Očevi i djeca* u kojem je riječ o sukobu između starijih dobrohotnih ljudi Kirsanovih i predstavnika mladog naraštaja Arkadija i njegovog prijatelja Bazarova — nihilista, koji ne poštuje nikoga i ništa, sve negira, podcjenjuje, kritizira i ismjehuje.

– (Kirsanov) *Ne razumijem kako možete ne priznavati principe, pravila! U ime čega onda djelujete? Vi sve negirate ili bolje reći sve rušite... Ali treba i graditi.*

– *Najprije treba napraviti mjesta. (Bazarov)*

– *Ali kako možete rušiti kad ne znate zašto rušite?*

– *Rušimo zato što smo snaga – umiješao se Arkadij.*

– *Da, snaga – zato i ne polažemo nikome račun...⁶*

U ovom kratkom odlomku izneseno je nekoliko bitnih psiholoških značajki mladenaštva: potreba čak nesvjesna da se poruši staro, da se uzdrma mirna oaza (doma, djetinjstva) i oslobodi prostor za gradnju novoga, potreba borbe za svoju samobitnost ali i naglašena grandioznost (unutarnji mehanizam kojim se preuveličava neki vidik sebe, situacije ili drugih ljudi).

Nije ugodno biti s druge strane te tzv. snage, oholosti i ruganja, jer kako kaže stari Kirsanov: »Na ovo bi i anđeo izgubio strpljenje.« Koliko puta na dan roditelji adolescenata izgovore baš ovu rečenicu? Ako je izgovore glasno povod za snažan sukob je tu, no i šutnja i mirno objašnjenje može izazvati mlade, jer jednostavno — ništa im ne odgovara. Opet vrijedi citirati Kamova: *Vrlo ljubazan, tih, miran, suzbijao je neizravno moje želje, strasti i porive... Njegova mi finoća i ozbiljnost smetahu to više što mi nisu davale razloga za žešću riječ i odlučniji korak.*

Očev mu postupak nije odgovarao, ali glavnog junaka još i više smeta majčin. ...*Majka virka na vrata i zgraža se nad mojom beščutošću i namarom, Pred ocem brani mene, preda mnom oca... Što će reći svijet? Sramotiš njega i mene i ugled naše familije... Njezin refren udara u polutamam moje sobice i razdražljivo ozvanja u mojim ušima.*

Puno toga što roditelji urade i kažu djeluje iritirajuće, svako narušavanje veza potencira nered i sve može biti razlogom sukoba, kojima kao da se iskušavaju, dokazuju i izoštravaju.

Zbog neprestano prisutne hirovitosti roditelji ne mogu predvidjeti koje je ponašanje toga dana aktualno, pa po mišljenju adolescenta reagiraju uvijek neprikladno. A sve je povod za napetost i potreba da se ona razriješi, najčešće svadom, a nakon toga ne nastupa olakšanje, to je samo povod za analizu, ali i patnju.

6 Turgenjev, I. S., *Očevi i djeca*, Školska knjiga, Zagreb, 1991.

H. Hesse u *Demianu* genijalno opisuje osjećaje adolescenta, kojim prevladava primamljivost lošeg, potreba da se istražuje sebe i testira druge, da se razriješi emotivni košmar nakon čega ne nastupa smiraj već novi, opet kontradiktorni osjećaji; s jedne strane da je povrijeđeno u njemu ono pozitivno i duboko njegovo, ali i samooptužbe, sramota priznanja, krivnja što su roditelji iznevjereni i istodobno mržnja prema njima, osjećaj smrvljenosti i silna čežnja za oprostom za ponovnom ravnotežom. Sinclaira osobito zaokuplja priča o izgubljenom sinu. Znači, iako su tražili sukob, gotovo je nevjerovatno koliko mladi zbog njega pate, kao i Sinclair, koji čak priznaje da je gajio strahopoštovanje prema svemu čemu se rugao i kaže: *U sebi sam se plaćući prostirao na koljena pred svojom dušom, pred svojom prošlošću, pred svojom majkom i pred Bogom.*⁷

Zvuči nevjerovatno, ali čežnja za mirom snažnija je i od potrebe za sukobom, naravno na trenutke. Čini se kao da živjeti bez sukoba znači živjeti vrijedno, osjećati se »opkoljen svijetlim zvukom, kao Božić, kao sreća«, kaže Sinclair fasciniran praštanjem, bezuvjetnom ljubavlju koju doživljava kao veličanstveni spas.

Roditeljsko ponašanje i osjećaji, nakon sukoba, ponajbolje su prikazani u očevu liku iz poznate biblijske priče o izgubljenom sinu.

Kao što smo vidjeli neprestano je prisutno više antagonističkih čuvstava, raspoloženja, vrijednosti i ponašanja, koji onda djeluju zbunjujuće na okolinu. Ta kontradiktornost dobro je prikazana u liku Bazarova. Iza njegove drskosti, i prividno hladne racionalnosti, teče prirodan mladenački žar, ljubav prema Ani, nježnost prema majci, koju on prikriva i teško spaja s okrutnošću tobožnjeg nihilista.

Zapravo, u mladim ljudima iznimno je snažan unutarnji sukob istodobnog privlačenja i odbijanja i nemogućnost da se udovolji raznolikosti unutarnjih zahtjeva iz čega proizlazi teško ponašanje, ali jednostavno, oni drukčije u tim trenucima ne znaju ili ne mogu. A sve su to samo počeci odvajanja, prvi udarci djetinjem svijetu, predstoji borba da se sa sobom izađe na kraj, da se pronađe svoj put.

Faza afirmacije. Ta se borba nastavlja u srednjem razdoblju mladenaštva. U njoj adolescent produbljuje opoziciju, traži svoju nezavisnost u svim domenama i nastoji se posvema osloboditi autoriteta.

Mukotrpan je put odrastanja, a sve što adolescenti rade, rade zapravo da pokažu da su odrasli. A prva oznaka odraslosti je sloboda da se živi onako kako se želi. Djecu vrlo, vrlo rano oduševljava ono: »Kad odrastem, radit ću što god ja želim«.

Istina, sloboda djeteta ograničena je dobronamjernom brigom roditelja, pravilima sredine, školskim rasporedom, dugom gospodarskom ovi-

7 Hesse, H., *Demian*, BIGZ, 1985.

snošću, a time je isprovocirana želja da se sebi dopusti ono što se želi i na svoj način dođe do toga.

Dakle, duboka potreba za nezavisnošću, autonomijom i slobodom izbora, pojačana je svjesnošću da je kontrola odraslih priječi i da je treba osvojiti, izboriti se za nju. A to i nije jednostavno. Znaju i roditelji i djeca da se moraju izboriti za svoje mjesto u svijetu i preuzeti odgovornost za svoje postupke, ali i jedni i drugi to teško prihvaćaju, a perspektiva samostalnosti i odgovornosti pomalo je zastrašujuća.

Borba protiv *statusa quo*, pobuna i odvajanje glavne su teme mnogih djela svjetske i domaće književnosti, u kojima se iznose duboko tragične pojave nerazumijevanja, nesnošljivosti i osamljenosti.

Jedan od dojmljivijih prikaza je u romanu V. Novaka *Posljednji Stipančići*. Glavna junakinja Lucija grčevito se suprotstavlja normama sredine i krutom neumoljivom ocu, koji negira njenu (ličnost) osobnost. Nesuglasica izbija, kao što je uobičajeno, oko neznatnih sitnica, kulminaciju predstavlja izranjanje na površinu svega nataloženog i potisnutog. Lucija pokušava ocu dokazati svoju vrijednost. Snažno je opisan njen bunt, provala bijesa, žalost i svjesnost o nemoći, ali i rušenje mita o očevoj ljubavi. Ona borbom za elementarna ljudska prava za osobnu sreću i slobodu, za ljubav i mladost — plaća životom.

Riječ je o vremenu kad zahtjev za osobnim životom dolazi u najoštriji sukob s okolinom, kad se za osobni put mora izboriti u najgorčoj borbi. Posebno ako su roditelji autoritarni, koji ne objašnjavaju svoje postupke i traženja, nego ponavljaju neprestano »Zato što ja tako kažem« i zahtijevaju poslušno prihvaćanje njihovog mišljenja.

A djeca koja ne razriješe svoja neslaganja već ih samo potisnu, čija se mišljenja ne uvažavaju i ne nauče preuzimati odgovornost i raspolaganje slobodom, kao odrasle osobe, bit će vrlo nestalne.

Nije dobro ni sve prepuštati da ide svojim tijekom bez ikakvih opravdanih i zrelih intervencija (česta je to slika u obiteljima ovisnika).

Dakle, nije u redu kad ima odveć autoriteta, tako da je destruktivan, ali ni premalo. Naći mjeru između autoriteta i permisivnosti pravo je umijeće, čija su glavna uporišta: poticanje djece na samostalnost i odgovornost, ali traženje discipline i uključivanje u obiteljske poslove; aktivno slušanje, podržavanje, razmjena mišljenja i iskrena briga za dječje osjećaje; dopuštanje da dijete stvara osobni svijet i život, i samo stječe iskustva.

Uvažavanjem i priznavanjem roditeljskog mišljenja i osjećaja, mladi ljudi donekle zadovoljavaju potrebu za moći, ako je drugačije, to može postati silan izvor sukoba s dalekosežnim posljedicama za djetetovu osobnost i budući odnos s roditeljima.

No, potreba za ljubavi najviše zaokuplja mlade, ona je do mladenaštva bila rezervirana za roditelje, ali taj odnos počinje doživljavati najdrastičniju promjenu. Roditelje počinju spoznavati u novom svjetlu: nisu više

idealni, uočavaju njihove nedostke, posebno nesklad između riječi i djela. Vrijednosti koje njeguju nisu jedine, teži se spoznati novo i drugačije. Pucanje te emotivne veze praćeno je ambivalentnim osjećajima ljubavi i mržnje, zabrinutosti i arogancije, pripadanja i odbacivanja. S jedne strane potrebna im je sigurnost roditeljskog doma, zaštita, posebice kad je u njihovom svijetu toliko toga nestalno. No u potrazi za shvaćanjem i prihvaćanjem, pa i sigurnošću, ljubav se postepeno prebacuje na vršnjake — prijatelje, a zatim i na drugi spol. Vraćamo se opet Hesseu koji je u opisu dramatičnog doba života svog junaka Sinclairea, kao važno ističe njegovo otkriće da se sve može gledati drugačije i sve, pa i zabrane, podložne su promjeni, svijet djetinjstva neumoljivo se raspada. Prizvuk odgovornosti, samostalnosti i spoznaje da se više ne smije biti dijete, prate opori osjećaji napuštanja i samoće, kao i vjerovanje da ga nitko ne može voljeti jer ni sam sebe ne voli. U takvim trenucima važno mjesto može pripasti prijateljima, koji se osobito ne vrednuju, jesu li dobri ili negativni, važnije je da znaju slušati s pozornošću dubljom nego itko do tada. Zbog pretjerane kritičnosti prema roditeljima i nekritičnosti prema prijateljima, velika je opasnost od loših utjecaja. Zbog straha od odbacivanja skupine vršnjaka prihvaćaju se sva njihova pravila. Biti priznat od njih znači vrijediti nešto. Tako se jedan oblik ovisnosti o obitelji, zamijeni drugim, a »zato što se nisam usuđivao ići sam«, kaže Sinclair i pita se: »Zašto sam slušao Krome-
ra bolje nego ikada svog oca?«

Međutim, najveću promjenu izaziva ljubav prema pripadnicima drugog spola. Na Sinclairea je djevojka s kojom čak nije progovorio niti jedne riječi izvršila najdublji utjecaj. Njegov život je dobio novi smisao jer je imao nekog koga obožava, dani su bili puni naslućivanja i tajanstvenog svitanja, a u sve pa i u svoje odnose prema drugima pokušao je unijeti ljepotu i plemenitost. Jednostavno, kompletna pozornost usmjeruje se na taj divni, novi osjećaj.

Ljubav ga je promijenila, stišala zbrku, smanjila nestalnost, povećala sanjivost i maštanje i kreativnost. U toj ljubavi nije se izgubio već pronašao sebe samoga. Na ovo bi roditelji morali obratiti pozornost, posebno oni koji se suprotstavljaju novim emotivnim vezama svoje djece, najvjerojatnije iz nekog svog »filma«, i tako produbljuju sukob, umjesto da priželjkuju ljubav koja oplemenjuje i smiruje.

Usputno spomenimo odnose djece prema roditeljima suprotnog spola, kao i veze koje nastaju među braćom i sestrama zajedničkim dijeljenjem formativnih godina, i neizbrisiv trag tih odnosa na kasnije relacije s pripadnicima suprotnog spola.

U književnosti su zabilježeni najsnažniji otpori i sukobi upravo na zabranu ljubavi, ali i najtragičnije su posljedice upravo te zabrane, od *Romea i Julije* i dalje.

Ljubav kao da mladima daje posebnu snagu da se za nju bore a roditelji u tom novom snažnom povezivanju vide definitivan odlazak od njih. Separacijsku krizu s obje strane prati osjećaj gubitka i čeznuća za starim vremenima kad su bili »prava obitelj«.

Neki se cijeloga života rado vraćaju u *toplinu* djetinjstva, ali je opasno za mladog čovjeka povezati se uz san o izgubljenom raju, on mora pronaći svoju svrhu, put i identitet. Čeznja za identitetom, tj. bitnim definirajućim dimenzijama, prikazana je u većini literarnih djela o mladenaštvu. Njihovi protagonisti traže način da stvore koherentan identitet od ideja koje pronalaze u svijetu oko sebe. Njihova sposobnost da vole i stvore sadržajne veze, njihovi intelektualni kapaciteti, njihovi moralni stavovi, prihvaćanje raznolikosti, postaju neizbrisive crte karaktera odraslog čovjeka. A ako pronađu svoj san, onda im put postaje lakši.

Pobuna i osvajanje — veliki rastanak, prijeko su potreban dio traganja za identitetom i svijetom zrelosti. Lako je samo onima koji ne razmišljaju i ne sude, nego se jednostavno pokore zadanim normama i zabranama, no to ne dovodi do napretka.

H. Hesse zamjera roditeljima neprikladno reagiranje na situaciju i time potenciranje svađa. Oni ne pritiče u pomoć životu koji se budi, već pokušavaju negirati stvarnost i zadržati i njima dragi svijet djetinjstva, koji tako postaje nestvarniji i lažljiviji. Njihovo nastupanje visoka, s poučnom pozadinom i lažno dostojanstvenim stavom, veoma je iritirajuće. Adolescenti traže iskren, pravedan i otvoren odnos.

Tendencija roditelja da ne mijenjaju svoje odgojne postupke i ponašaju se kao prema djeci glede prava, a kao prema odraslima glede dužnosti, posebno školskih, očekujući odgovornost i zrelost, snažan je izvor svakodnevnih sukoba. Kad govorimo o razlozima sukoba, onda se pravo na zabavu može uvrstiti među najučestalije.

Zabava je također osnovna ljudska potreba, jer čini život svjetlijim a može biti i važan izvor učenja. Zbog izlazaka i novaca koji se na to troše, izbijaju pravi okršaji u kojima obje strane posreću. Doduše to nije novost, obrađivano je to u književnosti od najstarijih vremena do danas.

Prisjetit ćemo se Marina Držića,⁸ kojeg su motivi opreke starost — mladost trajno zaokupljali. Tome univerzalnom motivu dodao je on duh naše sredine, osobito u slici zabave dubrovačke mladeži, objesne, razuzdane, s nagomilanom snagom, koja se najslade zabavlja na račun starih (u našem primjeru starog Stanca), ali ne iz zlobe, već zbog šale, ali i u prikazu sukoba između Dunda Maroja, predstavnika starijih, koji su samo zadovoljni kad im se ne dira u imetak i čast, koji ne mogu shvatiti ili su zaboravili da je želja za uživanjem u životu i ljubav važnija od materijalnih dobara.

8 Držić, M., *Djela*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979.

Zbog dukata Dundo Maroje gubi kontakt sa sinom uz malo šansi da će ikada pronaći put k njemu. Nije on samo škrt poradi novca, škrt je on i u očinskim emocijama. I danas je to česta slika u obiteljima gdje interesi imaju prevagu nad osjećajima, i gdje se ne njeguje međusobno razumijevanje. Naravno, ovo nije zagovor za rasipnost, nego za shvaćanje važne potrebe mladih.

O zadovoljavanju naših osnovnih potreba za slobodom, moći, ljubavi i zabavom, o kojima smo ovdje govorili, ovisi uravnoteženost svakog čovjeka. Vidjeli smo koliko su te osnovne potrebe narušene kod adolescenata, pa je razumljiva i njihova borba za uspostavljanje harmonije.

Faza socijalne inercije. U fazi predmladenaštva mladi se ljudi izbore za većinu svojih potreba i svoj život počinju uzimati u svoje ruke, bolje prihvaćaju odrasle a bura se postepeno stišava.

Kad mi je bilo četrnaest godina, moj otac je bio takva neznalica da sam ga jedva podnosio u svojoj blizini. Ali u dvadeset prvoj godini bio sam zapanjen koliko je on naučio u sedam godina, piše Mark Twain.⁹

Kraj mladenaštvu u literaturi različito je prikazan. U djelima u kojima su protagonisti muškarci — rat je zlokobna sjena, jedni ga doživljavaju kao užas, a drugi su privučeni idejom odlaska u rat. I Sinclair nakon dugog filozofskog i mističnog traženja smisla života i svog identiteta, odluči postati vojnik. Tako rat često skraćuje, naglo prekida mladenaštvo dječaka (*Odvojeni mir*, I. Knowles).

Nažalost, i nama je ta slika prepoznatljiva. U svojoj praksi pratila sam ratom, nezamislivo ubrzano odrastanje koje je te dječake, doslovno preko noći pretvaralo u zrele i ozbiljne ljude, maksimalno odgovorne.

Niz romana govori o osobitim teškoćama djevojaka koje tragaju za identitetom. I one burno, najčešće verbalno agresivnije, reaguju na pritisak obitelji i društva, koji za djevojke i danas imaju stroža pravila. One koje su osobito bistre, više su u raskoraku s tim pravilima, koja ih donekle diskriminiraju. Budući da su žene, njihova je perspektiva neizbježno drugačija, svijet odraslih ne garantira im toliko slobode i nezavisnosti kao muškarcima. Bez obzira na jačinu pobune, junakinje književnosti posežu za novim vezama ili ponovno uspostavljaju stare spone na novi način.

Roman *Jane Eyre*, Charlotte Bronte, o potrazi mlade djevojke za ljubavlju i osobnim identitetom, predstavlja nacrt za romane o ženskom mladenaštvu, a u većini njih priča završava brakom. No, u romanima XX stoljeća, brak nije neizbježan završetak, lijepi hapiend više se ne traži, dapače, brak se prikazuje kao zloslutan početak koji nagovještava mračnu budućnost (Martha Quest: *Doris Lessing*).

9 Davic, B. K., *Read all your life: a subject guide to fiction*, McFarland Company, Jefferson, USA, 1989.

Djevojke uglavnom tragaju za ljubavi, vezom, prihvaćanjem, nekim tko će ih razumjeti i kome će pripadati. One kao da doživljavaju opasnost u odvojenosti, za razliku od muškaraca koji više strahuju od povezanosti.

Eto, junaci s kojima smo se družili u ovoj raspravi Nijemci su, Amerikanci, Englezi, Rusi i Hrvati, no iskustvo mladenaštva i sukob generacija, zbog kulture u kojoj svaki od njih odrasta, bitno se ne razlikuje. Ni vrijeme u kojem su živjeli značajno ne mijenja tu sliku. Makar bi većina roditelja reklo da nikad nije bilo tako teško biti roditelj adolescentu kao danas. Donekle imaju i pravo jer u ovom uzburkanom vremenu u kojem su nestalne i oprečnosti, tradicionalne vrijednosti dovedene su u pitanje, malo je stabilnih modela koji mogu biti primjer, zbnunjujuće šarenilo vrijednosti i ponašanja mladeži, a sve to roditeljima dodatno otežava poziciju, a djeci na njihovu osobnu nestabilnost dodaje još jednu.

Jedno je nepobitno: međugeneracijski sukob postoji otkad postoji i čovječanstvo, čak se u ovo naše doba blaže razrješava. Danas se djeca često izvlače, informirana i svjesna činjenicâ, pa kažu: »Ja sam u pubertetu«, to im je vrsta obrazloženja, kao da je to bolest. Istina, specifično je to stanje prelaska iz djetinjstva (zaštićenosti, bezbrižnosti, ovisnosti) u svijet odraslih, svijet briga, izazova i odgovornosti. Vrijeme je to u kojem mladi čovjek mora riješiti velike zadatke: prihvatiti sebe kao cjelovitu i jedinstvenu osobu (identitet), izgraditi životnu filozofiju, sustav moralnih vrijednosti, ujediniti svoje potrebe, motive i modele reagiranja (integritet), emotivno se odvojiti od roditelja, stvoriti nove odnose s vršnjacima oba spola i s roditeljima te odabrati životni poziv. Nisu to nimalo jednostavni zadaci, a prate ih sve vrste kriza, kao što smo vidjeli vrijeme je to velikih rastanaka, raspadanja djetinjeg svijeta, nezrelosti, kad sve pritišće i dovodi u zabunu. Sve navedeno može biti izvorište intraindividualnog i interindividualnog sukoba. A borba bez koje nitko ne može proći kroz život, može čak poticati rast i razvoj, i to na osnovi zaključka da svatko mora učiniti korak koji ga rastavlja od njegovih roditelja i učitelja, osjetiti tvrdoću osamljenosti i spoznati potencijale koje sâm u sebi nosi. Dužnost je i obveza roditelja da taj put olakšaju mudro, tj. što bezbolnije. Bitno bi bilo da sebi osvijestite i ovo na što ih upućuje Halil Džubran:

Vaša djeca nisu vaša djeca

Ona su sinovi i kćeri čežnje života za samim sobom.

Oni dolaze kroz vas, ali ne od vas,

I premda su s vama, ne pripadaju vam.

Možete im dati svoju ljubav, ali ne i svoje misli,

Jer ona imaju vlastite misli.

Možete okučiti njihova tijela, ali ne njihove duše,

Jer, njihove duše borave u kući od sutra, koju vi ne možete

posjetiti, čak ni u svojim snima.

Možete se upinjati da budete kao oni, ali ne tražite od njih da budu poput vas.

*Jer, život ne ide u natrag niti ostaje na prekjucher.*¹⁰

Tisućama roditelja adolescenata koji osjećaju kombinaciju: brige, ljutnje, bespomoćnosti, promašenosti odgojnih postupaka, pa zbog toga reagiraju impulzivno pogoršavajući ionako lošu obiteljsku situaciju, dr. J. Bayard i R. Bayard u knjizi *U pomoć, Tinejdžer u kući*,¹¹ a na temelju svog životnog i stručnog iskustva, savjetuju drugačiji pristup temeljen na novom načinu komuniciranja. Preporučuju više brige i zalaganja za osobni rast i razvoj, osobni mir, kratko, više zauzimanja za sebe i prepušta na odgovornosti djetetu za njegov život, u čemu je zapravo sadržana poruka da je ono sposobno i da može. Naravno, vodeći brigu u svakom trenutku o važnosti primjera i nenametljivog, diskretnog nadzora, ublažavanja žarišta sukoba; imajući u vidu budućnost međusobnog odnosa i dobrobit djeteta.

Ako dijete pred sobom gleda autentične, zrele roditelje, među kojima vlada uvažavanje i ljubav, bez posebne muke učiti će se tako i ponašati. Važno je da roditelji shvate nužnost osamostaljivanja djeteta, odlučujući za njega samo se taj proces usporava.

Pri tom je također važno razbistriti pravo djeteta da bude različito od roditelja, uočavati njegove specifične pozitivne osobine i njegovati ih, uvažavati njegove potrebe, aktivnim slušanjem postaviti temelj dobrog odnosa, ponašanjem i strpljenjem, a ne riječima, pokazati da vam je dijete važno, najvažnije, a prije i iznad svega, voljeti ga.

*Treba učiti da se spozna istinski galeb i pomoći im da i sami to vide u sebi. To je ljubav o kojoj sam ti govorio. Sasvim je zgodno kad prokljuviš u čemu je stvar.*¹²

Dakako i djeca bi morala ponešto učiniti: gdjekad imati strpljenja s odraslima, vježbati se da je sve u životu stvar uzajamnosti, da se svi odnosi suoblikuju i svaki doprinos je bitan.

O izlasku iz tog »mučnog« razdoblja, nije na odmet ponoviti i podcrtati, ovisi cjelovit budući odnos roditelja i njihove djece, i ne samo to već u dobroj mjeri i njihov odnos prema drugim ljudima, napose onima suprotnog spola.

Kao što je poznato, poprište dječjih razdora neprestano je prisutno u čovjeku i značajno određuje sva potonja njegova djelovanja. A liječenje kroničnih nesporazuma i kasnije separiranje, mučno je, dulje zagorčava život, teže se razrješava i s većim posljedicama.

U književnosti je prikazano mnoštvo nerazriješenih odvajanja koja su ljudi prenijeli u zrele godine, koja su obojila njihove živote i rezultirala

10 Džubran, H., *Prorok, Prorokov vrt*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

11 Bayard, J. i Bayard, R., *U pomoć, Tinejdžer u kući*, Mladinska knjiga, Zagreb, 1994.

12 Bach, R., *Galeb Jonatan Livingston*, Znanje, Zagreb, 1981.

neorijentiranošću i zbunjenošću u vremenu. Počev od onih nježnih sjećanja i traganja za toplim emocijama djetinjstva, na primjer kod Prousta — kojeg reminiscencije na okus kolačića umočenog u čaj, jutarnje nebo... neprekidno prate i čine da od realiteta neprestano bježi u zaklon uspomena. Ili izazivaju blokadu pa ljudi otupe »za bilo kakav zov ljeta«, kao što kaže J. Joyce.¹³

M. Atwood u romanu *Izranjanje*¹⁴ opisuje ženu srednjih godina, emocionalno ulovljenu u uspomene iz prošlosti, koja tek kad doživi slom, mora se pomiriti s prošlošću i preuzeti kontrolu nad svojim životom, prestati biti žrtva i postati istinski slobodna.

Stalni sukobi postaju korijeni duhovnih i psiholoških nemira. Pa su takvi ljudi najčešće lelujavi, neodlučni, nervozni, skloni ciničnom obezvrjeđivanju svega i samoisključivanju, s osjećajem nemoćnosti i katastrofe, u vječnom traganju za čvrstim uporištem.

Takvi su i Krležini pobunjeni i promašeni ljudi,¹⁵ posebno Filip i Leone, obilježeni obiteljskim fatumom, a poruka koju iščitavamo iz priče o njihovom životu i kraju, snažno opominje. Obojica su traumatizirana djetinjstvom, progonjena nedoumicama koje ih razdiru i teže razrješenju pod svaku cijenu. Filip se vratio da se sučeli s tajnama i osobnim kompleksima, da raščisti s majkom, ali samo na jednoj razini to uspijeva. Odnos s njom duboko u njemu odredio je pogled na ljude i život, što se ne razrješava lako. I Leone se vratio i krenuo od sitnih primjedbi da bi se njegov odnos s ocem pretvorio u bjesomučno međusobno optuživanje i surov obračun oca i sina, koji su uvijek i bili samo stranci u istoj kući. Na vrhuncu sukoba otkrivaju nam se uzroci Leonove latentne mržnje. Drugi čin, u kojem se smjenjuju teške optužbe i dirljive ispovijesti jednog i drugog, sa snažnom psihoanalitičkom konotacijom, zapravo je Leonov pokušaj razrješenja s onim što on naziva »Mutno je sve to u nama...« Poodavno je sve u tom odnosu izmaknulo kontroli i nužno se okončalo strašnom katastrofom. Kao što najčešće i završavaju zastarjeli sukobi, svakako tragičnije od onih u razdoblju mladenaštva, barem je tako u literaturi.

Bez obzira na to jesu li motivirani emocionalnim, socijalnim, biološkim, moralnim, intelektualnim ili filozofskim odrednicama, međugeneracijski su sukobi vječni i prijeko potrebni, kao pročišćenje kroz koje se mora proći da bi se spoznalo nebo. Kad nije u pitanju patologija i kad se ne prekine dijalog, i ti se sukobi mogu iskoristiti za osobni rast i razvoj.

13 Joyce, J., *Mladost umjetnika*, Zora, Zagreb, 1965.

14 Atwood, M., *Izranjanje*, Mladost, Zagreb, 1991.

15 Krleža, M., *Glembajevi* — drame, Oslobođenje, Sarajevo, 1973.; *Isti, Povratak Filipa Latinovicza*, Oslobođenje, Sarajevo, 1973.

I roditelji i djeca jedni drugima mogu puno dati i jedni od drugih puno naučiti, te tako obogatiti svoj život ravnopravnim ljudskim odnosom i razmjenom podrške, iskrenog shvaćanja i ljubavi.

INTER-GENERATIONAL RELATIONSHIP IN LITERATURE

Vesna Bilić

Summary

The conflict between generations, the subject of a number of a pedagogical and psychological studies, is also described and documented in a fascinating way in literature. It is surprising how scientific investigations and literary treatment of this theme harmonize, they are even complementary to a certain degree. The contribution of literature is particularly significant in the description of emotions, a subject presenting difficulties in scientific investigations which are, therefore, seldom undertaken

The subject of this article is to illustrate, by passages from literary works, feelings and problems accompanying young people on their way to adult life – in phases of opposition, affirmation, social inertness, but also of post adolescence.

The experience and problems of their parents are also presented, as well as the reason of mutual misunderstandings and conflicts.

Regardless of the conflicts being of emotional, social, biological, moral, intellectual, or philosophical nature, these conflicts are eternal and indispensable, as a purification process which has to be gone through in order to attain Heaven.

Parents and children can give much to one another and learn much from one another, thus bringing into their lives a wealth of equality, human relationships, mutual support, sincere understanding, and love.